

PEN OP PAPIER

Die tijd komt nooit meer terug *Een reactie op Van der Zwan*

EVELYN ERSANILLI &
KAI PATTIPILOHY

*Student Algemene Sociale Wetenschappen en
actief bij de Jonge Socialisten resp. student
Bestuurskunde en werkzaam bij een adviesbureau
voor sociale vraagstukken.*

*'Want we zijn allemaal, in zekere zin, migranten: we zijn geëmigreerd naar de toekomst, en ons land van herkomst is het verleden. Er is in dit nieuwe land geen groep die kan zeggen: wij woonden hier al, wij weten hoe je hier moet leven.'*¹

In het debat over maatschappelijke achterstanden van allochtonen is het opvallend dat veel partijen oude reflexen laten zien. Het CDA heeft haar verzuilingsmodel van zolder gehaald en Van der Zwan oppert nu het oude sociaal-democratische idee van een emancipatiebeweging. Het multiculturele drama is in zijn ogen 'niet groter, maar ook niet kleiner, dan het drama van de maatschappelijke onderklassen uit andere tijdperken en andere landen in de wereld'². Dit kan zo zijn, maar de grootte van een probleem zegt niks over de inhoud of de oplossing. De tijden veranderen en de problemen en oplossingen ook. Net zoals het verzuilingsmodel onwerkbaar is, omdat de zuilen in deze tijd niet langer 'een dak dragen'³, is ook het door Van der Zwan voorgestelde emancipatiemodel niet de sleutel tot de oplossing van de minderhedenproblematiek; het gaat namelijk totaal voorbij aan de dagelijkse realiteit.

In dit artikel zullen wij de verschillen aangeven tussen situaties waarin de arbeiders toen en de allochtonen nu verkeren. Vervolgens bieden wij een ander kader voor de aanpak van de achterstand van allochtonen, te weten interculturalisatie. Hierbij spelen ook autochtonen een belangrijke rol.

Homogeniteit versus heterogeniteit

Op veel punten zijn de omstandigheden van de arbeiders toen en de allochtonen nu, niet te vergelijken. Om te beginnen lijkt Van der Zwan er in zijn analyse vanuit te gaan dat allochtonen benaderd kunnen worden als een homogene groep. In werkelijkheid is er echter sprake van een grote sociaal-economische en etnisch-culturele diversiteit. In zijn artikel wordt er bijvoorbeeld gerefereerd aan het domi-

nante mannelijke gezinshoofd, terwijl hiervan bij Surinaamse en Antilliaanse gezinnen vaak geen sprake is, omdat de vrouw hier het gezinshoofd is. Van der Zwan pleit in zijn artikel weliswaar voor emancipatiebewegingen langs etni-

sche lijnen, maar lijkt niet te beseffen dat de verschillende groepen ook verschillende problemen hebben.

Praktisch gezien levert het idee van grote, etnische emancipatiebewegingen ook problemen op. Sommige etnische groepen tellen namelijk te weinig leden om een eigen emancipatiebeweging op te zetten, die collectieve goederen, zoals de door Van der Zwan genoemde woningbouwverenigingen, kunnen produceren. Hoe zouden zij dan moeten emanciperen? Moeten zij zich maar aansluiten bij een emancipatiebeweging van een groep waarmee zij enige overeenkomsten vertonen of moeten zij zich met andere groepjes verenigen, die ook te klein zijn om zo'n beweging te vormen?

Niet alleen tussen, maar ook binnen groepen zijn de verschillen levensgroot. Generatie en de interpretaties van geloof en cultuur spelen hier een belangrijke rol bij; binnen gemeenschappen bestaat er een enorme variatie aan opvattingen over normen, waarden en de regels, die hieraan verbonden zijn. Er zijn in de loop van de tijd diverse sub- en hybride-culturen⁴ ontstaan. Wie door de Kalverstraat in Amsterdam loopt, merkt direct dat de Turkse, Surinaamse of Marokkaanse jongere niet (meer) bestaat; een Turkse jongen die naar hip-hop muziek luistert, een taal spreekt die tussen het Nederlands, Surinaams en Marokkaans in zit en niets op de wereld zo lekker vindt als een zak Vlaamse friet, is eenvoudigweg niet meer in een hokje te stoppen.

Individualisering van de samenleving

In de tijd van de arbeidersemancipatiebeweging was Nederland een redelijk collectivistische samenle-

ving. De huidige samenleving is echter sterk geïndividualiseerd. Veel problemen die zich momenteel met allochtone jongeren voordoen, zijn er, omdat zij zich niet of onvoldoende geaccepteerd en begrepen voelen. De kloof, die tussen deze jongeren en de Nederlandse samenleving is ontstaan, wordt niet kleiner door in een samenleving, die sterk op het individu is gericht, collectieve emancipatiestrategieën toe te passen. Allochtone jongeren zullen zich niet voor vol aangezien voelen, zodra alleen zij behandeld worden als lid van een groep, terwijl bij hun autochtone leeftijdsgenoten de nadruk wordt gelegd op individuele kwaliteiten. Ook voor jongeren, die wel voldoende presteren, zal deze strategie weinig effect sorteren, omdat zij zich gestigmatiseerd zullen voelen. Er moet worden ingespeeld op de individuele capaciteiten van jongeren, waarin culturele achtergrond zeker een belangrijke rol speelt, maar niet noodzakelijkerwijs een cruciale; ze zijn meer dan allochtoon alleen.

Cultuurverschillen

Afwijkend normbesef wordt vaak als barrière voor de integratie van allochtonen gezien. Van der Zwan beaamt dit⁵, maar weet hier geen goede oplossing voor te vinden. Hij dringt namelijk aan op het sanctioneren van leden van een bepaalde emancipatieorganisatie door de leiding van deze organisatie bij het niet naleven van de normen van de groep. Als de normen van allochtonen botsen met die van de rest van de samenleving, is het niet verstandig deze botsende en in sommige gevallen zelfs onwenselijke normen, te versterken binnen emancipatieorganisaties. Deze botsingen, en zeker de tegenstelling allochtoon – autochtoon, zullen zo alleen maar worden vergroot. Een dialoog over normen en waarden lijkt ons meer bevorderlijk voor de integratie.

Vooraf wanneer je het hebt over jongeren, die zelf, zoals boven reeds genoemd, een totaal nieuwe (straat)cultuur hebben ontwikkeld, zou het bijna onethisch zijn om bepaalde normen af te straffen, zuiver en alleen omdat die niet stroken met die van hun emancipatiebeweging. Een Marokkaanse jongen, die zich niet (alleen) Marokkaans voelt, kan je niet de normen van 'zijn groep' opleggen en vertellen hoe hij zich zou moeten emanciperen, puur op basis van zijn etnische achtergrond. Wanneer Lavrijzen het in haar essay 'Culturele diversiteit in de kunst' heeft over het stimuleren van allochtone kunstvormen, stelt zij volgens ons ook terecht, dat het meer zin heeft 'jonge mensen uit migrantenge-

meenschappen aan [te] moedigen zich toe te leggen op intellectuele verfijning en kritische reflectie', dan het opnieuw uitvinden van tradities 'die onder hele andere condities dan de huidige floreerden', omdat zij op deze manier 'voor zichzelf kunnen spreken in plaats dan anderen dat voor hen doen.'⁶

Een ander probleem van deze methode is dat ongelijkheden binnen groepen gelegitimeerd worden. Zo stelt hoogleraar interculturele communicatie Pinto bijvoorbeeld, dat binnen de zogenaamde 'F-culturen', waar veel niet-westerse allochtonen deel van uit maken, mannen vaak officieel de dienst uitmaken en vrouwen 'dermate zwart-wit worden beoordeeld, dat zelfs een kleine afwijking van de standaard reeds als tekortkoming wordt gezien'.⁷ Om tot en samenleving te komen waar groepen en individuen respect voor elkaar hebben, is het belangrijk de wenselijkheid van bepaalde cultuuruitingen ter discussie te stellen. In 'de prijs van de vermindering' stelde ook Scheffer dat 'de onwil te willen oordelen over opvattingen en gedragingen van anderen de tolerantie kan bedreigen'.⁸

Lang leve de segregatie.....

In zijn artikel haalt Van der Zwan de drie peilers van de arbeidersbeweging aan: een hoog gesteld doel dat boven het alledaagse leven uitgaat, een hoog groepsmoreel en een sterk leiderschap. Gezien de diversiteit binnen de allochtone gemeenschap, is het de vraag of dit haalbaar is. Wenselijk is het zeker niet. Een hoog groepsmoreel is goed voor de cohesie binnen de groep en het zelfvertrouwen van de groepsleden, maar funest voor de cohesie in de samenleving als geheel. Om met Simmel te spreken: 'Binding is scheiding'⁹. Natuurlijk speelt etnische zelforganisatie een niet te verwaarlozen rol bij politieke participatie.¹⁰ Maar een situatie waarbij iemand zich aansluit bij een organisatie vanwege de doelstellingen en ideologie, in plaats van de etnische grondslag, is veel wenselijker.

Het gevaar van het in stand houden van ongelijkheid, is erg groot in een situatie waarbij een allochtoon haar of zijn identiteit moet gaan verbinden aan een etnische zelforganisatie. Dienke Hondinus refereert in een essay over de toekomst van het rassendenken aan een theorie van de Britse socioloog Gilroy. Deze stelt dat het einde van het rassendenken voorlopig niet in zicht is, omdat niet alleen de 'witte' profiteurs van het rassendenken hun voordeel niet zomaar op willen geven, maar ook de groepen die onderworpen zijn aan het rassendenken, dit

niet snel zullen doen. Dit vanwege de politieke, etnische, culturele tradities en identificaties, die zij hier aan ontlene en niet meer op willen geven, omdat deze dikwijls bron van trots en kracht zijn geworden. Hondinus vergelijkt dit met het ontlene van identiteit aan het slachtofferschap. Zij geeft aan dat 'soms (...) de status van slachtoffer praktisch en strategisch [kan] zijn maar (...) geen basis [is] voor een politieke identiteit.'¹¹

Zelfs als, ondanks de bovengenoemde bezwaren, de emancipatiebewegingen wel gevormd worden, is het nog maar de vraag of ze daadwerkelijk voor integratie zorgen. Emanciperen binnen eigen instituties is één stap, integreren in de Nederlandse samenleving een andere. Zonder deze laatste stap is er geen sprake van echte integratie; verschillende groepen zijn weliswaar vertegenwoordigd in alle sferen van de samenleving, maar vormen niet samen een geheel. Er is dan eerder sprake van segregatie.

..of de interculturalisatie!

Wij pleiten voor een interculturele samenleving. Dit begrip vereist enige toelichting. 'Intercultureel' en 'multicultureel' worden soms ten onrechte aan elkaar gelijkgesteld. Multiculturalisme is op zeer uiteenlopende wijzen gedefinieerd. Zo stelt Rex¹² dat er sprake is van multiculturalisme bij publieke gemeenschappelijkheid en private diversiteit. In zijn ogen wordt de combinatie van publieke en private verscheidenheid vaak onterecht als multiculturalisme aangemerkt. Galenkamp & Tempelman¹³ verstaan onder multiculturalisme juist wel publieke en private verscheidenheid in de vorm van verzuiling. Deze laatste definitie sluit in onze ogen het best aan bij de Nederlandse situatie, met haar islamitische scholen en de stimulering van zelforganisaties. In de rest van dit artikel zal multiculturalisme gedefinieerd worden als, 'een samenleving, waarin diverse culturen naast elkaar bestaan en elk hun eigen instituties hebben'. Multiculturalisme is zowel het gevolg van een nieuwe verzuiling als van eigen emancipatiebewegingen. Een interculturele samenleving daarentegen, is een samenleving, waarin iedereen participeert in *gedeelde* instituties, die dusdanig hervormd zijn, dat mensen met verschillende culturele achtergronden zich er thuis voelen.

De huidige instituties van de samenleving zijn gevormd door blanke mannen en dragen hun normen en waarden met zich mee. In feministische literatuur wordt gesteld, dat deze 'genderbiased' zijn. Zo wordt de vrouwelijke stijl van leidinggeven vaak niet

hoog gewaardeerd, omdat deze niet binnen de cultuur past. Naast 'genderbiased' zijn de instituties ook 'culturebiased'. Dit blijkt bijvoorbeeld uit kledingvoorschriften, die geen probleem zijn voor de Nederlanders met hun christelijke achtergrond, maar wel voor Sikhs en moslimvrouwen.

Om werkelijke integratie van allochtonen in alle sferen van de samenleving te bereiken, zal er interculturalisatie moeten plaatsvinden en dus zullen ook autochtonen zich moeten aanpassen. Niet alleen in het belang van allochtonen, maar ook in hun eigen belang. Door de komst van immigranten naar Nederland en de individualisering is Nederland een plurale samenleving geworden. Om in deze samenleving te functioneren moeten ook autochtonen inburgeren¹⁴. Nauta stelt, dat alle burgers over bepaalde competenties moeten beschikken; vaardigheden om regels van algemene aard in alle sferen van de samenleving te ontwikkelen en hiermee om te gaan. Het gaat om vaardigheden als de mogelijkheid je in een ander te verplaatsen, verantwoordelijkheid dragen voor je gedrag en de competentie om voor je eigen rechten op te komen.¹⁵ De eerste vaardigheid kan bijvoorbeeld door middel van intercultureel onderwijs verkregen worden. In het schoolcurriculum zou meer aandacht moeten komen voor de historische en culturele bijdragen van minderheden, aandacht voor de geschiedenis van de slavernij, auteurs uit andere culturen en voor andere religies.

Onvermijdelijkheid is een negatieve reden om te interculturaliseren. Er is ook een positieve reden; diversiteit is vaak een meerwaarde. In het diversiteitsbeleid van de gemeente Amsterdam wordt gehamerd op een brede participatie van alle burgers in beleidsvorming en besluitvormingsprocessen. Hierdoor kan gebruik worden gemaakt van de diversiteit in visies, ervaringen, expertise en inzichten, die deze gemengde groep burgers met zich meebrengt.¹⁶ Naast dat hierdoor ook de behoeften van groepen en individuen zichtbaar worden, voelen de burgers zich door de waardering en het feit dat ze een gelijkwaardige gesprekspartner zijn, verantwoordelijk voor de omgeving waar zij in leven. Het doorvoeren van het intercultureel beleid dat uit dit diversiteitsbeleid voortvloeit, in alle facetten van de samenleving, zorgt er dan ook voor dat iedereen zich kan identificeren met de samenleving en er dus ook van iedereen actief burgerschap mag worden verwacht. Naast de formele participatie kan zo ook de informele participatie, die 'van belang is voor een goede inburgering in de ontvangende samenle-

ving¹⁷, worden bevorderd.

Concreet kan er, naast het bovengenoemde interculturele onderwijs gedacht worden aan maatregelen als het versoepelen van kledingvoorschriften, het flexibiliseren van werktijden zodat er rekening gehouden kan worden met religieuze feestdagen van andere stromingen dan het Christendom en culturele diversiteitstraining voor werknemers van de publieke sector (van politieagenten tot welzijnswerkers). In Canada maken de meeste van deze maatregelen al deel uit van het multiculturele beleid¹⁸. Zo is het de Sikhs, die bij de koninklijke Canadese bergpolitie (RCMP) werken, toegestaan hun tulband te dragen i.p.v. het ceremoniële hoofddeksel. Hier is veel kritiek op gekomen; deze maatregel zou van gebrek aan respect voor de nationale symbolen getuigen. Kymlicka¹⁹ betoogt echter dat deze aanpassing juist een integrerende werking heeft; het feit dat de Sikh-mannen lid willen zijn van de RCMP is een teken dat zij willen participeren in, en zich actief in willen zetten voor, de Canadese samenleving.

In 'onderhandelingen' tussen de diverse denkbeelden in onze samenleving, zullen de instituties moeten worden aangepast. Deze onderhandelingen zullen gepaard gaan met conflicten. Het is van belang om deze conflicten aan te gaan, want in een goed functionerende democratie is er naast consensus, ook sprake van conflict²⁰. Dat deze conflicten in een multiculturele democratie een etnisch karakter dragen²¹, is dan ook geen teken van het verval van normen en waarden, zoals door verschillende auteurs²² wordt gesteld, maar van een verkenning die totnogtoe te beperkt heeft plaatsgevonden.

Niet alles is echter onderhandelbaar. De kernwaarden van onze rechtsstaat, zoals de gelijkwaardigheid van man en vrouw, mogen dan ook nimmer ter discussie komen te staan. Er moet een middenweg gevonden worden tussen niet, of nauwelijks onderhandelen en het ter discussie stellen van kernwaarden, tussen dwang tot assimilatie en overdreven vergaand cultuurrelativisme. Zoals Lavrijsen stelt: 'Als men een op Eurocentrische superioriteit gebaseerde houding achter zich kan laten, dan is een discussie over kwaliteit heel goed mogelijk en getuigt een kritische houding eerder van interesse dan onverschilligheid. Onverschillig cultureel relativisme is voorbehouden aan de luie geesten'²³.

Nostalgie als panacee?

De tijd van de arbeidersemancipatiebeweging komt niet meer terug, hoe graag Van der Zwan dit ook

lijkt te willen. Een scherpe dialoog zou het begin van de oplossing van ons multiculturele probleem kunnen zijn.

De weg naar werkelijke integratie is niet die van allochtonen langs eigen instituties, maar die van alle burgers naar een interculturele samenleving waarin individuele gelijkheidsrechten voorop staan en het beste uit alle culturen gecombineerd wordt tot een intercultuur waarvan de hoofdlijnen vastliggen, maar waar mensen wel tot op zekere hoogte een eigen invulling aan kunnen geven. Als je streeft naar een samenleving waar iedereen haar of zijn verantwoordelijkheid neemt, zal een autochtone Nederlander zich net zo verantwoordelijk moeten voelen voor herrieschoppende Marokkaanse jongens, als iemand die uit dezelfde etnische groep als deze jongens afkomstig is.

LITERATUUR

- Aa, J. van der (1999) *De kracht van een diverse stad. Plan van aanpak diversiteitsbeleid van de Gemeente Amsterdam*.
 Fennema, M., Tillie, J., Heelsum, A. van, Berger, M., Wolff, R. (2000) *Sociaal kapitaal en politieke participatie van etnische minderheden*. Amsterdam: IMES
 Hondinus, D. (2001) Dieper dan de huid, *De Groene Amsterdammer*, 13 januari 2001
 Ingleby, D. (2001) *Psychologie en de multiculturele samenleving: een gemiste aansluiting?* Oratie Universiteit van Utrecht.
 Galenkamp M. & Tempelman S. (1997). Cultuur terug in het minderhedenbeleid: naar een islamitische zuil? *Justitiële verkenningen*, nr 23 (6), pp. 83-94
 Kymlicka, W. (1998) Renegotiating the terms of integration, pp 40-59 in: Kymlicka, W. (red), *Finding our way. Rethinking Ethnocultural relations in Canada*. Toronto/Oxford/New York: Oxford University Press.
 Lavrijsen, R. (1999) *Culturele diversiteit in de kunst*. Uitgave ter gelegenheid van het tienjarig jubileum van het handboek cultuurbeleid. Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie
 Nauta, L. (1995) Competente burgers. In: Engbersen, G. & Gabriëls, R. (red.) *Sferen van Integratie*. Amsterdam: Boom
 Nederveen Pietsense, J. (1995) Globalization as hybridization, pp 45-96 in: Featherstone, M. (red.) *Global Modernities*. London: Sage
 Pinto, D. (1994) *Interculturele communicatie. Dubbelperspectief door de drie-stappenmethode voor het doeltreffend overbruggen van cultuurverschillen*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Logum
 Rex, J. (1997) Concept of multicultural societies, pp 205-220 In Guibernau, M & Rex, J. (red) *The ethnicity reader: nationalism, multiculturalism and migration*. Cambridge: Polity Press
 Scheffer, P. (2000) Het multiculturele drama, *NRC-Handelsblad*, 18 maart 2000
 Scheffer, P. (2001) De prijs van de vermindering, *NRC Handelsblad*, 26 mei 2001
 Schnabel, P. (2000) *De multiculturele illusie*. Utrecht: Forum
 Schuyt, C. (1997) *Sociale cohesie en sociaal beleid. Drie publiekscolleges in De Balie door Kees Schuyt*. Amsterdam: De Balie

Veenman, J. (1994) *Participatie in perspectief. Ontwikkelingen in de sociaal-economische positie van zes allochtonen groepen in Nederland*. Uit de serie Infoplus minderheden.

Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Logum, Lelystad:
Koninklijke Vermande BV

Vink, J. (2001) *Brief aan mijn dochter. Een tocht door het pandemonium van seks en geweld*. Amsterdam: Meulenhoff.

1. Ingleby, D. (2001), pag. 12

2. p. 132

3. Scheffer, P. (2000)

4. Nederveen Pieterse, J. (1995)

5. p. 134

6. Lavrijsen, R. (1999)

7. Pinto, D. (1994)

8. Scheffer, P. (2001)

9. Geciteerd in Schuyt (1997)

10. Fennema, M. e.a. (2000)

11. Hondinus, D. (2001)

12. Rex, J. (1997)

13. Galenkamp, M. & Tempelman, S. (1997)

14. Nauta, L. (1995)

15. idem

16. Aa, J. van der, (1999)

17. Veenman, J. (1994)

18. Kymlicka, W. (1998)

19. idem, pagina 44

20. Fennema, M. e.a. (2000)

21. idem

22. Zie o.a. Schnabel, P. (2000) en Vink, J. (2001)

23. Lavrijsen, R. (1999)